

Developing a notion of “just” and “unjust” war in modern international law

Формування понять «справедливої» та «несправедливої» війни у сучасному міжнародному праві

Oksana Sokyrynska

Key words:

just war, unjust war, aggression, humanitarian intervention, United Nations Organisation.

Ключові слова:

справедлива війна, несправедлива війна, агресія, гуманітарне втручання, Організація Об'єднаних Націй.

Уявлення про справедливую війну засноване на римському праві, військовій теорії та практиці, сучасній політичній теорії та практиці, а також на положеннях міжнародного права і правозастосовчій практиці. На Заході витоки уявлень про справедливую війну можна простежити в класичній моралі, юридичних та історичних джерелах; вони містять у собі схоластичну традицію, а також середньовічні поняття рицарства і честі. Так, наприклад, участь Сполучених Штатів Америки у війні у В'єтнамі викликали суперечки та критику серед західних нерелігійних філософів і християнських мислителів щодо відродження теорії справедливої війни.

Ці дискусії були спробою визначити, чи є участь США у війні несправедливою за своєю природою чи за методами, якими вона велася. Різко протилежні і вкрай важливі поняття справедливої і несправедливої війни з'являються в комуністичних теоріях про «народну» війну проти фашизму, про «національно-визвольну боротьбу» проти колоніальних режимів після Другої світової війни, про «священну» війну в сучасному ісламському світі. «Джихад» став сталим поняттям для визначення боротьби радикальних мусульман проти більшості західних країн.

Вперше основні ознаки справедливої війни були сформульовані голландським філософом Гуго Гроцієм ще у XVII ст. У своїх працях він спирався на думки більш ранніх середньовічних католицьких теологів. Отже, поняття справедливої війни включає сім елементів: 1) наявність справедливої причини; 2) наявність справедливої влади (законного правителя) для оголошення війни; 3) наявність благих намірів у тих, хто застосовує силу; 4) застосування сили не повинно бути надмірним; 5) сила застосовується лише в тому разі, коли інші засоби вичерпано; 6) метою війни є досягнення миру (війна заради війни недопустима); 7) існує обґрунтована надія на успіх¹.

Із часом поняття «справедлива війна» почало замінятися висловом *законне застосування сили*. У сучасному міжнародному праві принципи справедливої війни закріплені в Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), де ще раз підтверджується недопустимість насильницького захоплення територій. Хоча в Європі юридично заборонялося захоплення державних територій, однак ще в середині XIX ст. європейські держави компенсували цю заборону захопленням морських володінь. У Європі досить довго існувала група вчених філософів (переважно пруської школи), які продовжували стверджувати, що принцип захоплення «сила – право» є достатньою підставою для того, щоб війна була справедливою². Однак після Другої світової війни це вчення втратило будь-яку легітимність.

У сучасному світі, відповідно до ст. 51 Статуту ООН³, під справедливою війною зазвичай розуміють таку війну, яка ведеться для самозахисту. Це єдиний принцип, який був чітко визначений і неодноразово наголошувався протягом всієї історії існування різних теорій справедливої війни.

¹ URL: pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download.

² URL: bibliograph.com.ua/filosofia-istorii/37.htm.

³ URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут...VII/Стаття_51.

Із поняттями справедливої та несправедливої війни тісно пов'язані поняття агресії та гуманітарного втручання. Агресія визначається міжнародним правом як використання сили однією держави проти іншої, що не виправдане вимогами самозахисту чи іншими обставинами, які юридично визнаються виключними. Протизаконність агресії є, можливо, однією з фундаментальних норм сучасного міжнародного права, а її попередження – одним із головних завдань ООН. Ще до створення ООН Ліга Націй вважала попередження агресії своїм головним завданням, а після Другої світової війни трибунали держав, членів антифашистської коаліції, розглядали агресію як злочин проти миру.

Найбільш вагоме визначення цього поняття було сформульовано Генеральною Асамблеєю ООН⁴, яка у 1974 р. закінчила формулювання поняття агресії, на що вона витратила двадцять років. Держави – члени ООН вважали, що таке визначення допомогло б цій інституції, а в більшості випадків Раді Безпеки ООН, оскільки саме вона, відповідно до Статуту, повинна перейматися будь-якою агресією, реагувати на неї своєчасно та послідовно. Хоча це визначення і не має характеру договірної норми, тим не менш, воно відображає широкий міжнародний консенсус і може бути віднесене до міжнародного звичайного права. Зміст цього поняття розкривається твердженням, що «застосування державою збройної сили першою, внаслідок порушення Статуту»⁵ створює доказ агресії. Це поняття є деякою мірою обмежувальним, а можливо, і помилковим, оскільки застосування державою збройної сили першою, якщо воно здійснюється без порушення Статуту, не може вважатися агресією. Прикладом може бути будь-яке застосування військових сил першими, але тільки з санкції Ради Безпеки, відповідно до глави VII Статуту⁶. Багато держав погоджуються з тим, що застосування державою сили першою, наприклад, з метою евакуації своїх громадян з іншої держави, де їм загрожує небезпека і де їх не можуть захистити, агресією не вважається, а може розглядатися як форма самозахисту. Деякі вчені та правознавці виступають також на захист більш широкого права на несанкціоновану ООН інтервенцію з метою попередити широкомасштабні порушення прав людини. Визначення, що було сформульоване Генеральною Асамблеєю ООН, також містить перелік актів агресії: вторгнення, напад чи окупація на будь-який час; бомбардування; блокада; напад на збройні сили іншої держави; несанкціоноване використання збройних сил, що розташовані на території іншої держави; надання власної території для здійснення агресії; спрямування збройних загонів або аналогічних груп для здійснення акту агресії чи фактична участь у ній⁷.

Акти агресії такого виду тягнуть за собою два основні різновиди законного застосування сили, що передбачені в Статуті: 1) індивідуальну чи колективну самооборону; 2) застосування сили, що санкціоновано ООН. Так, наприклад, вторгнення Іраку в Кувейт дало Кувейту і його союзникам право на самооборону, а ООН – право погодити використання проти Іраку збройних сил відповідно до глави VII Статуту.

Незважаючи на заборону агресії нормами міжнародного права, вона і досі залишається одним із факторів життя міжнародної спільноти. Хоча традиційні напади одних держав на інші вже не мають такого неконтрольованого характеру, як до Другої світової війни, тим не менш, зберігаються більш «вишукані» форми збройного втручання (наприклад, анексія Криму), а реакція на них світової спільноти все ще буває якоюсь нерішучою та непослідовною. Поряд із поняттям «агресії» доктрина міжнародного гуманітарного права формулює поняття «гуманітарного втручання». Ця ідея водночас досить сильна, але, з іншого боку, не чітка. Жодного офіційного правового визначення для неї не існує, хоча її головна ідея полягає в тому, що іноземні держави мають право, а в деяких випадках і обов'язок, втручатися задля захисту людей, що постраждали внаслідок конфлікту, який відбувається в іншій державі, можливо, навіть не міжнародного характеру. В той час, як класичне втручання за своїм характером є політичним актом і є або силовим нав'язуванням волі однієї держави іншій, або наданням їй допомоги (а відтак жодним чином не суперечить уявленню про те, що державний суверенітет не може бути порушений для жодних практичних цілей), гуманітарне втручання відверто суперечить подібному уявленню про державний суверенітет, а в деяких випадках воно може розглядатися як втручання у внутрішні справи окремої держави. У вузькому розумінні гуманітарне втручання також оминає питання про те, хто в цьому конфлікті, з погляду політики, правий, а хто ні. Для держави або групи держав, що хочуть застосувати гуманітарне втручання, найбільш важливими є наслідки конфлікту для цивільного населення. У деяких випадках гуманітарне втручання можна розглядати як акт прояву агресії, і це буде цілком виправдано. Як питання міжнародного права, цей процес цілком і повністю залежить від політичних вподобань людини, яка виступає за чи проти нього.

⁴ URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Генеральная_Ассамблея_ООН.

⁵ Там само.

⁶ URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут...VII/Стаття_51.

⁷ Там само.

Загально визнаним є те, що Рада Безпеки може оголошувати будь-який конфлікт «загрозою міжнародному миру та безпеці», керуючись не об'єктивними правовими обмеженнями, а політичним вето її постійних членів. Рішення Ради Безпеки не меншою мірою формуються під тиском громадської думки, міжнародних активістів, засобів масової інформації, а також політичних міркувань і позицій її членів. У міжнародному гуманітарному праві відстань від забезпеченням гуманітарних поставок до військового втручання, з одного боку, ніби і велика, а з іншого, – не на стільки, щоб ігнорувати останнє за політичними мотивами.

На практиці гуманітарне втручання слугувало виправданням для втручання держав у конфлікти, де всередині країни була відсутня більш прямолінійна політична підтримка. З іншого боку, гуманітарне втручання слугує виправданням для інших політичних мотивів. Такі операції проводилися в минулому столітті, вони ж проводяться і зараз у різних точках планети. Історично склалося, що багато імперіалістичних «місій», які проводилися в XIX ст. європейськими колоніальними державами, виправдовувалися гуманними цілями.

У міжнародному праві продовжується жорстке «перетягування каната» між прихильниками двох таборів – державного суверенітету та обов'язку країн підтримувати мир і безпеку у будь-якому куточку світу. На практиці ж підтримується (принаймні у випадку т. зв. «зруйнованих держав») думка, відповідно до якої поняття державного суверенітету взагалі нівелюється, а першочергове значення мають потреби людей. Ця позиція набуває все більшого значення, до неї приєднується все більше прихильників, і вона стає загальною відправною точкою в дискусіях про те, що треба робити, коли страждання людей під час конфлікту не мають меж, а можливість їх полегшення невелика.

Можна вести запальні дискусії про справедливу та несправедливу війну, шукати відмінності між поняттями агресії та гуманітарного втручання, але це не змінить тієї правди, що будь-який конфлікт, міжнародного чи не міжнародного характеру, не може претендувати на узагальнене визначення «гуманного конфлікту». Як би не старалися держави-агресори «маскувати» свої добрі наміри під гуманітарну допомогу та гуманітарне втручання, це зовсім не змінить суті самого процесу – втручання у внутрішні справи держави, що, як відомо, є порушенням принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, тим паче, якщо ці дії є маскуванням агресії.

Анотація

У статті проаналізовано складну геополітичну ситуацію в світі з постійно зростаючою кількістю розпочатих військових конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру. Проведено аналіз основних проблем формування у свідомості світової спільноти понять «справедливої» та «несправедливої» війни, а також понять, які неминуче супроводжують вищевказані – «агресія» та «гуманітарне втручання». Запропоновано шляхи негайного вирішення вказаної проблеми за допомогою важелів, що їх може застосувати світова спільнота в особі Організації Об'єднаних Націй, Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Summary

The article deals with the analysis of the challenging geopolitical situation in the world with the increasing number of initiated military conflicts, both international and non-international. The analysis of the main problems of the formation of the concept of a "just" and "unfair" war in the mind of the world community, as well as the concepts that inevitably accompany the abovementioned ones – aggression and humanitarian intervention, is carried out. The ways of immediate solving this problem with the levers represented in the United Nations, the General Assembly of the United Nations and the Security Council of the United Nations which the world community can use are suggested.

Використана література:

1. URL: pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download.
2. URL: bibliograph.com.ua/filosofia-istorii/37.htm.
3. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Статут...VII/Стаття_51.
4. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Генеральная_Ассамблея_ООН.

Oksana Sokyrynska,
*PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Public Law Subjects
of the Faculty of Law and Linguistics
Bila Tserkva National Agrarian University*